

M. O. K a r t t u n e n

M A A L A I S K A N S A K O U L U N T A R K A S T A J A N A
E T E L Ä - P O H J A N M A A L L A 1940-JA 1950-LUVUILLA

Karttunen, M. O. Maalaiskansakouluntarkastajana Etelä-Pohjanmaalla 1940- ja 1950-luvuilla. Koulu ja menneisyys XXVIII, 1990 ss. 69 - 82.

Kansakoulujen lukumäärän maaseudullakin lisääntyttyä tehostettiin niiden tarkastusta 30.5.1884 annetulla julistuksella, jolla asetettiin jokaiseen lääniin päätoiminen piiritarkastaja. Koulutoimen Ylihallitus antoi 1.6.1885 heidän työskentelyään ohjaavan johtosäännön. Senaatti myönsi 27.6.1890 heille vapaakirjeoikeuden. Asetuksella 14.5.1909 nämä virat muutettiin peruspalkkaisiksi eläkeoikeuksineen. Virkojen lukumäärää lisättiin ensi kerran 14.12.1892 ja myöhemminkin niin, että 1924 niitä oli 40. Tämä luku säilyi vuoteen 1961 saakka, jolloin siirryttiin ns. toimistokauteen. Vielä 1950-luvun alussa todettiin hämmästyttävän vähän tapahtuneen uudistuksia viran hoitamisen osalta. Tarkastajan oli hallittava laajan piirinsä kaikki kansakouluasiat, myös opettajiston palkkaukseen liittyvät. Kanslia oli hänen asuntonsa kamarissa ja lähin esimies kouluhallitus Helsingin Ratakadulla.

Kuvaukseni tarkastaja-ajaltani on muistinvaraista. Kirjallisia lähteitä en ole juurikaan käyttänyt, omat muistiinpanotkin aikanaan hävitin siirtyessäni toiseen virkaan.

Ennen astumistani sanottuun virkaan maalla toimineista tarkastajista on vielä elossa kolme vanhempaa : Vilho Naumanen Mikkelissä, Matti Koskenniemi Helsingissä (aloitti nuoruudessaan Salossa) ja Toivo Mäkinen Kajaanissa. Siitä on jo 45 vuotta.

Olin virassa vuodet 1944-1955. Aika oli sotien jälkeistä, jota poliittisesti on kutsuttu vaaran vuosiksi. Tämä jännitys ei kuitenkaan omaan työhöni vaikuttanut, vaikka tunsimme elävämme sen keskellä. Toimin ennestään tutussa maakunnassa, ensin Seinäjoen ja vuodesta 1951 Lapuan piirissä. Asuinpaikkani oli koko ajan Alavudella. Elämäni ensimmäinen toimipaikkani oli ollut 1930-luvun alussa kansanopiston johtajan toimi Ilmajoella. Maakunta oli siten minulle tuttu ja minut myös tunnettiin maakunnassa. Tämä teki muuton Etelä-Suomesta helppoksi, jopa varsin mieluisaksi.

Valmistuminen tarkastajan tehtäviin

Ilmajoella ollessani olin harjoitellut Suupohjan piirin tarkastaja F. Mauri Rautavuoren johdolla viran tehtäviin säännösten mukaisen ajan. Lisäksi olin neljänä vuonna kesäsijaisena pari kuukautta kerrallaan, jolloin vakinainen tarkastaja oli tavoittamattomissa kesämatkoillaan. Sain silloin tottua hoitamaan eteen tulevia tehtäviä säännösten ja oman ymmärrykseni mukaan. Niinä vuosina olivat opettajan vaalit työläitä, hakijoita oli usein lähes satakin johonkin virkaan. Lisäksi olin vuosittain mukana piirikokouksissa, samaten osallistuin Ilmajoen opettajayhdistyksen kokouksiin. Tästä huolimattain tunsin tullessani sotien jälkeen virkaan, että astuin tunteettomaan, mutta sekin viehätti.

Talvella 1944 tuli useita tarkastajan virkoja haettavaksi. Niistä kaksi Etelä-Pohjanmaalla sekä Suupohjan että Seinäjoen piirit, joita molempia hain. Ollessani rintamatehtävissä sattui käteeni 40-vuotispäivänäni sanomalehti, jossa oli tieto nimityksestäni Seinäjoen piiriin. Parin päivän jälkeen virka tuli nimiini, vaikka jatkuvasti olin sotilastehtävissä. Kun syyskuussa vapauduin, menin kouluhallitukseen tapaamaan ennestään tuttua osastopäällikkö Alfred Salmelaa, lähintä esimiestäni uudessa virassa.

Viran kaksi edeltäjääni olivat asuneet Alavudella, josta itsekin pyrin saamaan asunnon. Helsingissä tapasin viran va. hoitajan Vilho Niinisen ja sain häneltä piirin arkiston, mikä mahtui tavalliseen matkalaukkuun. Edeltäjäni kuoltua hänen asuintalonsa Alavudella oli palanut ja sen mukana koko silloinen arkisto. Tyhjästä aloin ja tyhjänä tunsin olevani uusien tehtävien edessä.

Aika oli sotilastehtävistä palaaville vaikea. Jo asunnon saanti tuotti hankaluuksia, vasta seuraavana syksynä sain koko perheeni luokseni. Monia työssä välttämättömiä puuttui. Kansanhuollon kautta oli hankittava mm. kirjoituskone, polkupyörä, sadetakki ym. En ollut edellisissä tehtävissä tarvinnut omaa autoa ja sellaisen saaminen oli vaikeaa. Lisäksi perheeni oli koulutusvaiheessa ja taloudellinen asemani oli

heikentynyt siirtyessäni uuteen tehtävään. Olin ehkä viimeisiä tarkastajia, joka hoidin virkani ilman omaa autoa. Tilaanne aiheutti matkustusvaikeuksia. Kuljin yleisillä kulkuvälineillä, junalla, linja-autoilla - alkuvuosina täpötäydessä 'häkäautoissa' - polkupyörällä ja varsin paljon jalan lyhempiä matkoja. Saatoinkin joskus joutua käyttämään kaikkia näitä päästäkseni matkani päähän.

Toimistotyö

Pidin työstäni sen tähden, että se oli niin monipuolista ja siihen liittyi tiettyä vapautta ja itsenäisyyttä. Pöytäni ääressäkin työskentelin asiapaperien kanssa halukkaasti. Kansliatyöhön olin tottunut - näkemään ja tekemään - olinhan pappilassa kasvanut. Kansliatyöt aiheuttivat myös suoranaisia menoja. Asunnossa tuli olla oma huone, jossa otin vastaan asiakkaita, sen osuus vuokrassa oli toimistomenoja, samoin kirjoituskoneen hankinta, puhelin, kirjoitustarvikkeet, paperit ja kuoret ym. Olivathan noista muutamia sinänsä pieniä menoja mutta kun kirjoitusta lähti vuosittain tuhatkunta, niistäkin kertyi melkoinen summa. Tätä varten oli tosin palkkauksessa ns. kansliarahaa, jonka suuruudesta en tullut ottaneeksi koskaan selvää, mutta ei se voinut korvata kaikkea mainittua, kuten lehdessäkin kerran valitettiin. Se aiheutti usein hymyillen kerrottua kirjekuorten kääntämistä, mikä kuitenkin oli tavallaan hauskaakin perheen kesken yhteisenä puuhailuna. Sehän muuten oli samaa kuin nykyisin uusiopaperin käyttö.

Kertomani arkistonpalo hävitti myös vanhat kirjekaavat arkiston yhteydessä. Kaikissa vanhoissa arkistoissa oli samanlainen arkistokaappi ohjeineen, mutta sellaista en palaneen tilalle saanut. Oli totuttava seuraamaan saamiaan kirjoitusta ja yleistä virkakirjeiden käytäntöä. Puhelin oli tärkeä yhteyksien tuoja, vaikka sen käyttöä ulkolinjoille ei kannattanut harrastaa ilman pakollisia syitä. Kunnat ja opettajat käyttivät sitä enemmän. Kirjeiden kautta oli usein helppo hoitaa asioita, olihan vapaakirjeoikeuskin. Yleiskirjoitusta en käyttänyt, silloin ei ollut nykyisiä monistussäädöksiä. Paljon käytin myös kansakoululautakuntien sihteerien apua kunkin kunnan opettajia koskevissa asioissa.

Vuosittain palaavia toimistotehtäviä olivat vaaliasiakirjain tarkistaminen, vaalien hyväksyminen, kirjeenvaihto ylös- ja alaspäin kuntiin ja opettajille, keväisin noin 1000:n päästökirjan allekirjoitus ja samalla silmämääräinen tarkistaminen ohjeiden noudattamisesta sekä sitten syksyllä kouluhallitukseen koulujen oppilasmääriä ja opettajia koskevan syysilmoituksen laatiminen. Kouluilta tulleiden vuosikertomusten perusteella heinäkuulla laadittiin piirin vuosikertomus.

Yhteydet opettajien kanssa olivat runsaat sekä koulunjohtajien erityisesti että muidenkin, suorastaan henkilökohtaista tapaamista etsittiin. Eihän voinutkaan olla toimistoaikaa ja sen mukaan puhelinta mieluummin käytettiin aamuisin ennen koulun työaikaa, tavoitettiinpa kotoakin jopa sunnuntaisin varsin varhain.

Asiaa kokematon voisi arvella, että tällainen asioiden hoitaminen olisi häirinnyt kotielämää. Olin iloinen, että tarkastusmatkoilta tullessani sain toimistotehtäviä hoitaa perheeni keskellä, ehkä joskus lasteni tehdessä tehtäviään samassa huoneessa. Sellaisessakin oli elämän makua.

Puutteita tietysti tunsin olevan. Ennen kaikkea olisi kaivannut työtoverin tapaamista, yhteisneuvottelua monissa käytännön kysymyksissä. Samoin usein keskusteltu kanslia-apulaisen saaminen puhtaasti rutiinitehtävien hoitamiseen nosti toiveita parin, ehkä kolmen tarkastajan yhteistoimistosta. Mutta omasta piiristä ei olisi halunnut luopua eikä keskuspaikan kaukaisuudesta. Omassa maakunnassa kaavaili Seinäjoen ja Vaasan keskuksia. Lääninhallitusta tässä yhteydessä ei osannut ajatella eikä sen tarvetta nähdä.

Tarkastusmatkat

Sana tarkastus tuo helposti väärän kuvan näistä matkoista. Tottakai ne sitäkin olivat, olihan seurattava että kouluissa noudatettiin säädöksiä ja ohjeita. Joku virkatoveri saattoi suorittaa tarkastuksen pyrkimällä salaa kouluille, josta piirteestä opettajatkin hymyillen kertoivat. Tällainen normaalisti oli täysin tarpeetonta. Koko kymmenen vuoden aikana pyrin näin vain kahdelle koululle vaikeiden opettajien tun-

neille. Tuskin niistäkään oli varsinaista hyötyä ! Yleensä pyrin saapumaan koululle viimeistään noin tuntia ennen työn alkamista. Menin luokkaan, josta tieto pian levisi opettajille, kuten oli tarkoituskkin. Matkat riippuivat maaseudulla kulkumahdollisuuksista. Tiedän eräiden tarkastajien hyvissä ajoin ennen matkaa ilmoittaneen kulustaan, mutta jännitystä sekín toi yhtä hyvin kuin ainainen odotus. Matkoja ei voinut edeltäkäsín tarkoin tietää, milloin tuli kuntien puolelta, milloin kouluhallituksesta, jopa jonkin kerran maaherraltakin pyyntö tehdä matka jollekin kylälle tai koululle. Sellaisethan muuttivat suunnitelmat.

Kelit olivat eräille kouluille varsin oleellisia matkan määrääjiä. Kerran olin niinkin suurella kylällä kuin Lapuan Kuhajärvellä , jossa kevättulva katkaisi matkan, ei päässyt reellä eikä rattailla, eivätkä linja-autotkaan kulkeneet. Sain opettajalta suuret pieksut - vuotavat - joissa kävelin tulva-alueen yli omat kengät matkakassissa.

Tietysti kouluilta ilmoitettiin toisille, että tarkastaja mahdollisesti tulee. Mitäpä siitä, saatoín kertoakin ja annoin ilmoittaa. Tällaisesta epämääräisyydestä saattoi joskus itsekin kärsiä. Kerran menin eräälle Kuortaneen koululle; ensin linja-autossa polkupyörä auton takana olevissa koukuissa, sitten ajoin pyörällä toistakymmentä kilometriä koululle. Odotin halkoliiterissä hiljaisen syksysateen valuessa, kunnes tuli vahtimestari ja kertoi koululla olevan lupapäivän. Lähdin polkemaan kymmenisen kilometriä eteenpäin ja löysin koulun, jossa työ oli käynnissä. Sepä oli todella tarkastajan arkipäivää sellainen.

Maakunnassa eivät matkat kestäneet viikon arkipäiviä enempää. Linja-autoreittien määrä lisääntyi vuosien mittaan ja autojen kunto ratkaisevasti parani. Matkat helpponivat. Mutta kuitenkin varsin usein joutui yöpymään tutuissa opettajako - deissa. Harvoinhan linja-autotkaan kulkivat kyliltä keskukseen iltasella. Tietysti joutui käyttämään majatalojakin , mutta maaseudulla niidenkin kunto oli heikohko. Joskus joutui aamusella lähtemään matkaan ilman pesuhaluja likaisissa astioissa ja matkan varrella keväisessä purossa sai kasvonsa puhtaaksi.

Kerran olin Ylistaron Untamalan koululla. Hyvän tavan mukaan opettaja pani lähdeyttyäni lapsille vapaa-aineen Tarkastaja koululla. Opettaja lähetti sitten näytteen. Suunnilleen muistan sen alun : Tarkastaja tuli luokkaan. Aluksi se katteli joka paikkaa, lopulta se rauhaantui ja istui lavittalle ... Rehevä maakunnan murre ja lasten tarkka huomiointi oli hauska kuva. Mielellään vähän aluksi liikkui, kun kuuman lämmitetyn uunin vieressä tarkastajankin silmät olivat matkan jälkeen painumassa väkisin kiinni. Mutta se oli mahdollista, kun kymmeniä kirkkaita silmiä seurasi tarkastajan tekemisiä.

Pääasia edellisessä oli, että koulun katselemisella oli tärkeä tehtävä. Tietysti tuntien kuuntelullakin oli suuri merkitys. Kaikesta yhdessä sai kuvan opettajien tasosta ja luokan elämästä. Usein tunsin että odotettiin kohta tunnin jälkeen kritiikkiä. Oli kuitenkin vaikea aivan heti sitä antaa, ennenkuin oli nähnyt päivän kokonaisuuden, koulunpidon eri puolilta. Senkin jälkeen olin melko vähäsanainen. Kokosin vaikutteita opetuksesta kokonaisuuksina ja sitten jossakin kokouksessa annoin hiljalleen kasvaneen käsitykseni mukaan sekä arvostelua että ohjausta ilman nimiä ja kouluja. Tietysti oli varsinkin nuoria ja epäpäteviä seurattessa annettava ohjeita jo tunnin jälkeen. Tämä oli minun tapani toimia, joku toinen olisi tehnyt onnistuenkin aivan toisin. Luulen että nykyisin keskuskouluillaan toimivat tai omilla autoillaan asunnoistaan kyläkouluilla käyvät opettajat eivät tunne sitä opettajan tarvetta, mitä aikoinaan oli yksinällä kyläkouluilla toimivilla. Sai sen kuvan, että usein siellä toivottiin saada joskus koululle tarkastajakin, jonka kanssa voi keskustella muistakin aiheista kuin kylän arkipäivästä, häristä ja lehmistä. Tavattaessa saattoi usein tulla kysymyksen, miksei tarkastaja ole meidän koululla käynytkään. Se koettiin unohtamisena, vaikka usein käynti saattoi tarkastajan puolelta näyttää tarpeettomalta, kun koulun vanhat hyvät opettajat tunsivat hyvin eikä siellä ollut sen tähden tarkastuksen suorittaminen tarpeellista. Kylällekkin oli tarkastajan käynti koululla tapaus, sanottiin siellä on

nyt tarkastaja. Opettajienkin kertomana kylällä arvostettiin että koulu on viranomaisen tarkastuksen alainen. Syrjäkylän mies kuuluu tokaisseen : Valtio tarkasti eilen meidän koulun! Siinä oli jotain samaa kuin tarkastajalle oppilaiden vihkojen katselu heidän nähtensä. Eiköhän sillä ollut eniten se merkitys, että opettaja saattoi vedota pitkin vuotta : Olkaa huolellisia, tarkastaja voi niitä katsella.- Näin ajateltiin ainakin silloin 40 vuotta sitten.

Tarkastuksen yhteydessä oli tarkastajalle annettu ohje johtokunnan tapaamisesta. Toisaalta, jos koululla ei erityistä tarvetta ollut tällaiseen, saattoi tuntua kyseenalaiselta vaivata arkityön keskeltä myös johtokunnan jäseniä koululle. Puheenjohtajan tapaaminen oli asiallista, häneltä saattoi kuulla koulun huolia ja tarpeita. Jonkun johtokunnan jäsenen, mieluummin puheenjohtajan, tapaaminen saattoi merkitä myös kansakoululle myönteisen hengen lisäämistä koulua kohtaan, joka ei suinkaan ollut vähäarvoista.

Oma kysymyksensä oli 1950-luvun alussa erityisesti monet epäpätevät opettajat ja nk. poi-ylioppilaat, jotka olivat opettajapulnan voittamiseksi poikkeuksellisessa valmistuksessa. Silloin oli hoidettava yksityiskohtaisemmin asioita ja tuli huolehtia heidän ongelmistaan usein yksinäisillä kouluilla ja uusien tehtävien edessä. Etäisille kouluille oli vaikea saada epäpätevätkään ja usein tunki vaikeutta valitessaan sellaisille paikoille pyrkivistä nuorista jopa vain keskikoulun suorittaneista tehtävään kypsät ja kelpaavat. Heitäkin oli mutta myös epäonnistuneita. Näissä tapauksissa toivoi, kun olisi hankkinut ajoissa oman auton että kulku olisi ollut nopeampaa ja olisi voinut useammin käydä vaikka sivumennen tällaisten työtä seuraamassa.

Kokoukset kentällä

Säännösten velvoittama tarkastajan järjestämä piirikokous oli tärkein. Tavallisesti se pidettiin ennen syksytyön alkamista. Kun tarkastajana muistelen vuotuisia kokouksia, ihmet-

telen vieläkin, miten runsaslukuisina opettajat kokoontuivat vuosittain, vaikkei mitään palkkioita ollut eivätkä he edes matkakuluja saaneet. Muuttuvan koulun keskellä tunsin, että tarvitsimme tällaista yhteistä neuvottelua, jonne vielä saattoi saada sopivan luennoitsijan kouluhallituksesta tai muualta antamaan kokousväelle uutta tietoa. Kokoukset siirtyivät kunnasta kuntaan, joten niihin liittyi matkailuakin, mikä lisäsi harrastusta. Ainakin tarkastajasta tuntui, että vasta kokouksen jälkeen syksyn innostuminen koulun työhön heräsi.

Syksyn 1948 kokousta en unohda. Koulumaailmassa sattui silloin paljon, olimmehan aloittamassa kansakoulun uutta seitsemättä luokkaa ja vuonna 1943 annettu laki koulukeittolaitoksen pakollisuudesta tuli voimaan kaikkialla. Tässä kohden olen tarkistanut tietoja lehdistä. Lainmuutos kansakoulun VII luokasta annettiin 29.7 ja asetus 27.8 kun koulut jo olivat alkamassa. Kansakoululautakuntien sihteereille järjestin neuvottelutilaisuuden 27.8, jolloin käsitelimme uutta tilannetta perusteellisesti. Seuraavana päivänä oli samassa paikassa Seinäjoen Marttilan koulussa opettajiston kokous, jossa oli toisenlaistakin ohjelmaa. Ylimääräinen tarkastajien kokous pidettiin Helsingissä vasta 22-25.9.48. Pidin siellä alustuksen uskonnon opetuksesta 7-luokkaisessa kansakoulussa. Vähäiset olivat silloin eväät, joilla koulutyö piti aloittaa mutta sittenkin selvisimme, opettajistokin osoitti kehitysmahdollisuuksia.

Opettajayhdistysten ja kuntien kansakoululautakuntien kokouksissa tarkastajana liikuin ahkerasti ja todella mielelläni. Niissä oppi tuntemaan opettajia jo seurustelussa ja samalla sai olla antamassa ohjeita ja neuvoja vuoden aikana tarkastuskäynneillä keräämistä vaikutteista. Esityksissä saattoi laajentaa kapean koulualueen aiheita ulkopuolellekin, historia antoi aiheita, kotiseutu, uudet pedagogiset teokset jne. Uusista oppikirjoista kustantajat pitivät huolen. Jos kunnat olivat erilaisia, niin olivat myös opettajayhdistykset. Toiset vilkkaita ja lämpimiä, toiset pinnallisia

ja virallisia. Puolestani koetin saada kokouksiin varsinaisen virkamiesyhdistyksen rinnalle virkistävää, opettajien yhteishenkeä luovaa ja innostavia näkemyksiä antavaa ohjelmaa. Toisista eroava oli Alavudella vuosina 1946 - 53 pidetty tilaisuus. Halukkaat kunnan opettajista kokoontuivat työkauden aikana kerran kuukaudessa illaksi kotiimme. Seurustelun ja runsaan musiikin lisäksi oli aina joko omasta piiristä tai hankitun vieraan pitämä esitelmä koulua lähellä olevasta kysymyksestä ja sen johdosta keskustelua. Usein käsiteltiin juuri ilmestyneitä uusia teoksia. Niistä mieleen tulevat nyt Martti Haavion Opettajapersoonallisuus tai Toivo Viljosen Käytännöllinen opetustaito. Yhteiskoulun rehtorin ja lehtorien osuus esitelmöimässä aineensa kansakoulua koskevista ongelmista kuului usein mukaan. Sellainen vapaaehtoinen kokoontuminen keräsi 20 - 30 opettajaa, joista joku iltasella saattoi jalan saapua kymmenenkin kilometrin päästä.

Erilaisten kokousten lisäksi kutsuttiin tarkastajaa usein koulujen vihkiäisiin tai vuosikymmenjuhliin mukaan. Jos silloin oli valittavana suuri keskuskoulu mittavine juhlineen tai pieni syrjäkylän koulu, oli jälkimmäinen etutilalla, sillä siellä tarvittiin tarkastajan sanaa tukemassa koulun työtä.

Yhteydet kouluhallitukseen ja kuntiin

Kouluhallituksella oli tärkeä tehtävä yksinäisten tarkastajien virkatoimien tukijana ja ohjaajana. Itsestä tuntui joskus kuin yksinäisestä kyläkoulun opettajasta, joka toivoi tavata tarkastajaa ja saada neuvotella asioista.

Kentällä ollessa tunsin rauhoittavasti, että osastopäällikkö Alfr. Salmela oli luotettava esimies, joka ymmärsi virkamiehen aseman kentällä, kaiken kiireen ja työn keskellä myös virheitä tekevänsäkin - ja olihan niitä. Se merkitsi tukea tarkastajan työssä. Samoin kansanopetusosaston toiset koulu-neuvokset, ennen muita Aarno Salervo, olivat tukenani ja mielellään kaikki neuvottelivat ongelmista. Olihan Salmelan Suomen kansakouluhallinnon pääpiirteet toki kaikkein tärkein apuväline jatkuvasti tarkastajan pöydällä lakeineen ja mielipiteineen. Samoin 1950-luvulla ilmestynyt Salervon yhdessä

tarkastaja A. Kärävän kanssa laatima teos Opettaja työssään, enempi tosin opettajia hyödyttävä, mutta varsin tärkeä asioiden kokoaja: tarkastajallekin. Yhteys kouluneuvoksiin säilyi senkin vuoksi, että he kävivät myös kentällä, kokouksissa ja erilaisten kysymysten pakottamina.

Yhteydet kuntiin olivat tiiviit mutta erilaiset. Oli erittäin myötämielisiä kuntia, mutta oli myös jähmeitä joissa jatkui vaikka supistuneena vanha nuuka kansakouluasiain hoidanta. Tietysti tämä johtui myös henkilöistä. Kun kunnanmiehet esim. valtuustoissa ihmettelivät, miksi opettajille oli maksettava valaisupetroolista korvausta, vaikka korvausta ei kukaan muukaan saanut, niin olihan se jotenkin ymmärrettävä! Mutta tällaiset sota-ajan vaikeudet olivat kuitenkin pieniä ja monet kunnat hoitivat todella esimerkillisesti koulunsa, varsinkin kun niiden hallinto kehittyi koulutettujen tekijäin mukana.

Kouluhallitus loi läheisyyttä järjestämillään kokouksilla. Se kutsui tarkastajat joka toinen vuosi, sodan jälkeen jopa vuosittain kokouksiin yleensä Helsinkiin. Siellä saattoi myös yksinäinen tarkastaja saada vastauksia omiin vaikeuksiinsa ja olla samalla mukana koko kansakoulua kehitettäessä ja suunniteltaessa. Kokoukset loivat yhteyttä myös tarkastajien välillä. Oli virkistävää tavata työtovereita. Kokouksissa näki myös tarkastajakunnan koko kirjon: kuka puhui usein, kuka harvoin, milloin aina asiaa, milloin tuskin koskaan. Meitä oli kolme Pohjanmaan tarkastajaa, nim. Arvi Pyhälä Kauha -joelta ja Mikko Ylitalo Kokkolasta. Näiden kanssa olin paljon yhdessä ja me muodostimme oikein Pohjanmaan ryhmän.

Uuteen kouluun siirtyminen

Sotien jälkeinen vuosikymmen oli koulu-uudistuksen alkamisai-
kaa kevättoiveiden keskellä, ehkä joskus kireästikin ja nopeaa muutosta odottaen. Opettajien piirissä oli sekä kiihkeästi muutosta odottavia että jarruttavia. Se oli Matti Koskenniemen pedagogisesti suunnittelemaa ja Alfr. Salmelan kouluhallinnollisesti johtamaa aikaa, jos näin yksinkertaistetaan erilaisten virtausten pääuomaa.

Aikaan liittyi monien sosiaalisten kysymysten hoitamista

suunnitelmista ja määräyksistä käytännön todellisuuteen. Kouluruokailu oli jo sotien aikana määrätty pakolliseksi viiden vuoden toteutusaikana, mutta vasta vuosien mukana se maaseutukunnissa toteutui. Se toteutui ensiksi sosiaalisesti valistuneissa kunnissa, eikä suinkaan aina vauraimmissa. Jarruttavaa oli vanha talonpoikainen ajattelu, että kunkin oli tultava omillaan toimeen. Varhaisimmat keittolat olivat heikkoja, mutta niissäkin haluttiin saada tehtävä hoidetuksi ja puutteet korjaantuvat vuosien mukana. Myös VII luokan toteuttaminen tuotti vaikeuksia. Järjestämässäni piirin kansakoululautakuntien sihteerien neuvottelutilaisuudessa Seinäjoella todettiin että 15 koulussa näitä ei vielä voida toteuttaa.

Muitakin uusia tehtäviä syntyi. Suurten ikäluokkien alkaessa tulla kouluikään syntyi piirijakokysymyksiä, uusien koulurakennusten hankkimisia, vuokrahuoneistojen käyttämistä, epäpätevien opettajien tarvetta jne. Eräissä tapauksissa olisi mielellään hidastanut uudistusten tahtia, koska ei ollut varmuutta tarpeen jatkuvuudesta. Koulukysymykset nousivat joskus saamaan kunnallispoliittista painetta. Oppilaskuljetukset aiheuttivat neuvotteluja. Niitä vastustettiin ja epäiltiin varsinkin sivukyliä väheksytyiksi tulemisen pelossa. Uusia tehtäviä nosti kotitalousopetuksen järjestäminen, uusien kotitalousopettajien virkojen järjestelyt. Edelleen nuorisotyö sai uutta innostusta, opettajien koulutus tähän toimintaan, Nuorten talkoiden ohjaamista yms. Kaikki nämä aiheuttivat tarkastajalle uusia tehtäviä.

Jatkokoulun järjestäminen maaseudun kunnissa oli ajan suuri kysymys, koska se liittyi samalla uuden koulujärjestelmän syntyyn. Suurissakin, asutuskeskuksiksi muotoutuviissakin, se saattoi olla vaikeaa, koska koulurakennukset olivat täpötäynnä varsinaisen kansakoulunkin oppilaista ja suurten kuntien koulurakennustarve oli ilman sitäkin erittäin suuri. Maakunnassa yleensä oltiin hitaita omaksumaan uutta, mutta kun joku rohkeasti pääsi aloittamaan, asia meni nopeasti eteenpäin ja vanhan sananparren mukaan "kranni krannin asumahan opetti". Ammatillisen jatkokoulun kokeilu esim. Lapuan ta-

paيسessa asutuskeskuksessa olisi ollut tarpeen, jos vain olisi saatu riittävästi kunnan kansakoulun rakennustarve tyydytetyksi.

Oma kysymyksensä oli oppikoulun laajeneminen. Lapuan piirin 17:ssä kunnassa alkoi tämän kymmenen vuoden aikana 12 yksityistä keskikoulua. Maaseudulla oli kova paine koulutuksen laajentamiseen ja oppikoulu oli helpoin ja huokein ratkaisu. Mutta se ei ratkaissut koulupoliittisia eikä pedagogisia ongelmia. Suuruudistus yhtenäiskouluna ja myöhemmin peruskouluna haki vielä muotoaan.

Mahdotonta on kuvata kaikkea uudistushalua, joka oli ilmassa. Elämä poreili ympärillä. Uutta tuli, otettiin vastaan, vanhaltaan pysyvät hitaammin, mutta ajassa oli elämää. Maakunta saattoi näyttää liiankin jähmeältä, mutta kun aika täyttyi, se reippaasti toteutti uudetkin ratkaisut.

Vuosiloma ja harrastukset

Sotien jälkeen vielä eräitä vuosia tarkastaja oli vailla vuosilomaoikeutta. Kukin saattoi olla viikon verran poissakin, mutta työt olivat edessä palatessa. Usein kouluhallituksen luvalla tarkastaja itse palkkasi kesällä kuukauden parin loman, kuten tarkastaja Rautavuori 1930-luvulla kohdallani ja siten valmisti mahdollisuuden harjaantua työhön. Vähitellen saatiin vuosilomakin ja piirissäni oli useana kesänä apuna opettaja Martti Kärkkäinen, josta näin kehittyi myöhemmin vakinainen kansakouluntarkastaja.

Tarkastajan asema ja tehtävä avasivat ja toivat muitakin tehtäviä mukanaan. Meillä Pohjanmaan kolmella tarkastajalla Pyhälällä Kauhajoella, Ylitalolla Kokkolassa ja itselläni oli aikaakin vaativia tehtäviä seurakuntiensa, kuntiensä ja maakunnallisten järjestöjen piirissä. Ne olivat useassa tapauksessa samalla opettajien ja koulujen edustamista.

Kansakouluun liitti harrastukseni kotiseututyössä ja Alavuden kirja oli 1951 sen näkyvä tulos Alavuden opettajajyhdistyksen taloudellisella avulla. Kohdallani oli myös lisäksi näkyvänä osallistumisena Suomen kristillisen opettajaliiton tehtäviin ensimmäisestä tarkastaja-aikani kesäkokouksesta 1945 Vaasassa lähtien.

Töilläni tarkastajana olivat tarkat rajat. Nelikymmenvuotise-
na aloin ja viisikymmenvuotispäivän jälkeen sairastuin. Ja
sairaslomalla ollessani vapautui kouluhallituksessa kansan-
opistoasioita hoitavan kouluneuvoksen virka kuolemantapauk -
sen vuoksi. Kun aikaisemmassa työssäni olin ollut kansanopis-
tossa, hain tuota virkaa ja tulin nimitetyksi. Lopullisesti
siirryin Helsinkiin huhtikuun alussa 1955. Kymmenen vuotta
oli vanha, vakaa, isänmaallinen Etelä-Pohjanmaa ollut elä -
mäni piirinä tarkastajana.

Hallintomies vai pedagogi ?

Tuolloisesta kansakouluntarkastajan virasta on kyselty, kokiko
sen: enempi hallintomiehen vai pedagogin tehtävänä. Periaattees-
sa se oli molempia, tehtävät kulkivat koko ajan rinnan. Käsi -
tykseni mukaan tarkastajat kuitenkin olivat omien henkilökoh-
taisten harrastustensa ja taipumustensa mukaan erilaisia.
Rohkenen väittää itse olleeni voittopuolisesti hallintomies.
Pedagogiikka ei ollut varsinaisen alani opinnoissani, olin
historian edustaja peruskoulutukseltani. Mutta tietysti kou-
lumiestä oli pedagogiikka lähellä ja tuona aikana oli seu-
rattava sen muutoksia ja virtauksia huolella voidakseen kun-
nolla täyttää tehtävänsä.

Kun tiedän jo sotia edeltäneillä vuosikymmenillä toimineen
useita merkittäviä pedagogeja tarkastajan tehtävissä ja
siinä kehittäneen koko kansakoululaitosta, on pakko ensi
sijassa korostaa hallinnollista puolta työssäni. Työssäni
jo administratiivinen puoli suorastaan kiinnosti, seurasin
koulujen toiminnan laillisuutta ja ohjeiden noudattamista.
Mutta ainakin perästäpäin ajatellen yhtä kiintoisaa oli
etsiä ja harkita oikeaa ratkaisua vaativiin kouluongelmiin
niiden avautuessa eteeni. Sen ohella persoonallinen joh-
tajuus, osallistuminen opettajien pyrintöihin kuului hal-
linnolliseen kuvaani. Näin ajattelen puoli vuosisataa myö-
hemmin. Hallinto voi toisaalta eristää ja etäännyttää, mutta
harkinta ja johtajuus lähentää, tekee työn persoonalliseksi.

Tietysti edellä kuvattu tai kuviteltu työni tapahtui omien
persoonallisten rajojen puitteissa erehdyksineen ja taita -

mattomuuksineen. Vaikka elimme Matti Koskenniemen voimakasta uuden pedagogisen näkemyksen aikaa, olin enemmän mukana aikaa seuraavan opettajakunnan kärkijoukossa omaksuen, mitä osasimme ja ymmärsimme olevan silloin toteutettavissa piirimme koululaitoksen puitteissa. Tällä tavoin ajateltuna hallinto ja pedagogiikka olivat sittenkin rinnan tarkastajan työssäni.

A l p o K. R a p i l a

K A R T T U S E N J Ä Ä H Y V Ä I S E T

Lähes 400 opettajaa oli paikalla Seinäjoen Marttilan koulun juhlasalissa 21.5.1955 op.-yhdistyspiirin vuosikokouks.

Alkuvirren jälkeen tarkastaja M. O. Karttunen piti aamu - hartauden korostaen sitä, että Jumala on aina sama. Ei pidä vain puhua, pitää näyttää. Tarvitsemme mykkiä todistajia.

Metsänhoitaja V-M. Kauhanen aloitti esitelmänsä laulamalla "Keitä te ootte te vierahat pojat, kun en mä tunne teitä ?" Opettajat eivät olleet aikaisemmin kuulleet tuollaista aloitusta. Kauhanen puhui metsänhoidon opetuksen tehostamisesta.

Järjestöasiain käsittelyn ja kahvitauon jälkeen kokous jatkui. Kuten aina ennenkin tarkastajan esityksen edellä, laulettiin nytkin yhteisesti "Koska meitä käsketään ... "

Tarkastaja piti esitelmän aiheesta Kertaus opetusmuotona. Hän korosti kertausten tärkeää merkitystä. Niiden hyvä järjestäminen vaatii opettajalta paljon. Tarkastaja toi esiin mielenkiintoisia yksityiskohtia eri aineiden kertausmuodoista ja yleensä kouluilla tekemistään havainnoista.

Loistavana puhujana tunnettu tarkastaja piti sitten opettajille jäähyväispuheen. Olemme sopineet hyvin. Opettajan innostaminen on ollut pyrkimykseni. Moni opettaja on avautunut minulle. Onhan matkoilla tapahtunut kaikenlaista. " Kerran Laihialla tuli nuori neitonen sänkyyni !" Opettajat katselivat kauhistuneina toisiinsa. Mitähän tässä vielä kuuleekaan ? Tärkeän retorisen tauon jälkeen hän totesi: " Opettaja Tuomolan 5-vuotias Sirkka-tyttönen tuli viereeni !" Voi, mikä riemu valtasikaan kuulijat ! Muitakin huvittavia kohtia esityksessä oli. Lopuksi tarkastaja lausui niin kauniit sanat opettajan työn merkityksestä, että naisväelle nousi kyynel silmäkulmaan.

Vielä 1970-luvulla vanhat opettajat totesivat: Sellaista tarkastajaa kuin Karttunen, ei ole ennen ollut eikä enää koskaan tule ! Hän osasi suhtautua meihin oikealla tavalla.